

STOLL BÉLA:

SZENDRŐI HEGEDÓS-ÉNEK.

Közzöljük az ének fényképmásolatát és betű hív átírását:

- [1.] Zenth job jrta könyweben
jambor wala elteben
wala nagy kefertetben
őrdőgtől bűntetesben
- [2.] Ha joth iftentől wettőnk
gonezth mýre ne wegőnk
iften mývel zerete
jdegőn földőn fektete
- [3.] Wagők en koor agyamban
oly gyakor jaygatafban
egő lowam betegődek
welem egőwth neheződek
- [4.] Ű fokath nem mwłata
merth ma6 nap len megh holta
előlem fel odalth kő chwza
to melleth ebeketh halaza
- [5.] Negő patkoýa kezemben
wagők o.y remenfegeben
lőzodalman krýstwfban
az wtan kronýkamban
- [6.] E6 mýnd az fok wrakban
e6 hýzoth baratýmban
engőm gýalogh nem hadnak
patkomhoz lowath adnak
- [7.] Maga mafti6 egy lora
fől őrdőttem mankomra
de az iýnch nagy haznomra
merth nem elegh jarafomra
- [8.] En labamath týtőlőm
merth mankomhoz kőtőzöm
ma6 fe.őli allatok egő embőrth
wonzom el kő mýnth egő dőgők
- [9.] Wgő en el kő ballagok
farka6 modra wýgýargok
az kők lattýak nem bannýak
chak chwdamath wýgagyák
- [10.] Nekők en azth jgerőm
— zekők papýro6 legýőn
tetekőn kőrőm merőgh kelýőn
hajók hegyefőli legýőn
- [11.] Talpok fýketwilyenek
kőnyőkben wakok legýenek
kenýerők ha6 lewel legýőn
jalýok pýro6 bozza legýőn
- [12.] Parýro6 zekőn wilyenek
engőm wgő neweffenek
wagýon olý býzodalman
hogý megh wýgazýk en labam
- [13.] Merth gamoýath mankomnak
jgertem zenth farkaýnak
megh lattýa ha talalom
lýzon hozza hagýtom
- [14.] En agýamban wadazok
fok wadakath en fogok
hat labwkath tőrdők
azon en nem őrwendők

[15.] Egeffegõm twggÿatok
ha kronÿkamath hallÿatok
zendõrõÿ galÿaban
bebek ferencÿ hazaban

[17.] Jften laffa jowawal
az keth zep magzattyawal
e6 w azzon tarfawal
wÿetzlõ jamborokkal

[16.] Az jnõketh zengettem
az notaÿath pengettem
jzsa bebek io borath
tõrõlgetÿ tarkoÿath

[18.] Bodogh azzon nap taÿan
zendõrõÿ gallÿaban
az kÿ zerge jnekben
wala nagy koor agÿaban

Lelõhelye: Batthyány-levéltár (OL), „Versek“ csomó.

A vers nem egészen ismeretlen a szakirodalomban. Takáts Sándor röviden ismertette és közölte belõle 4 versszakot a „Rajzok a török világból“ III. kötetében (Bp., 1917., 271—2. l.), majd a „Régi idõk, régi emberek“ címû kötetben (2. kiad. Bp., é. n. 73. l.) is megemlí-tette. Teljes szövege azonban ismeretlen volt és tudomásom szerint irodalomtörténészeknek sem foglalkoztak vele. Csak legújabban idézte a vers két sorát Klaniczay Tibor, Takáts második, hibás közlése után.¹

A kézirat levéltára környezete semmi útbaigazítást nem ad a vers keletkezésével kapcsolatban. Takáts ugyan azt írja, hogy a kéziratot a levéltár missilisei között találta, innen azonban azóta kiemelték. Ezért a vers keletkezésének idejét magából a szövegbõl próbáljuk megállapítani.

A 15. versszakban az ismeretlen versszerzõ a következõket írja:

Egészségõm tudjátok,
Ha krónikámat halljátok,
Szendõrõi gallyában,
Bebek Ferenc házában.

Bebek Ferencet, a Felvidék hatalmas birtokosát és a borsodmegyei Szendrõ várának urát 1558-ban fejeztette le Izabella.² A vers tehát mindenésetre 1558. elõtti. Keletkezési idejének némileg pontosabb meghatározását is megkísérelhetjük. A 17. versszakban ugyanis a versszerzõ így üdvözli Bebek Ferencet:

Isten lássa jóvával,
Az két szép magzatjával,
És õ asszon társával,
Vitézlõ jámborokkal.

A „két szép magzat“: Bebek György (akihez Takáts Sándor tévesen kapcsolta a verset) és Bebek Kata, Perényi Ferenc felesége. Születési évüket ugyan nem ismerjük, de az 1550-es években mindkettõn felnõttek. György teljes mértékben kiveszi részét apja erõszakosságai-ból, cselszövéseibõl, Kata 1562-ben halt meg, mint 5 gyermek anyja.³ Bár a „magzat“ nem jelent feltétlenül fiatal gyermeket, mégis könnyebben elképzelhetõ, hogy a versszerzõ akkor írta szerzeményét (és el is „zengette“ Bebek Ferenc elõtt), mikor még az egész család együtt volt. Ezek alapján a vers keletkezése az 1540-es évekre tehetõ. A kézirat írása és a szöveg helyesírási sajátosságai nem mondanak ellent ennek a feltevésnek.

Ismeretes, hogy Szilágyi Mihály és Hajmási László históriáját is a Borsod megyei Szendrõ várában szerezte a Szendrei Névtelen-nek elnevezett ismeretlen énekmondó.⁴ Nem valószínû azonban, hogy a két költemény szerzõje azonos. Verseik hangja, stílusa egészen elütõ.

A vers annak a mulattató, neveltetõ mûfajnak legkorábbi ismert képviselõje, amely a század végéfelé Moldovai Mihály, Hegedüs Márton és egy Névtelen énekében jelentkezik.⁵

¹ A régi magyar irodalom. Bp., 1952. I. rész, 294. l. Bölcsészettudományi kar jegyzetei.

² Életrajzi adatait ld. Budai Ferenc Polgári Lexicon, II. kiad. 1886, Bebek címszó alatt.

³ Nagy Iván: Magyarország családai. Pest, 1857. I. k. 256. l.

⁴ RMKT VII. 169—174. l. Horváth János: A reformáció jegyében, Bp., 1953. 232—236. l.

⁵ Kiadva: Századok, 1882, 34—37. l.

És nyírd az jót uratom
és bizdoh barabjamban
szegim szalogh nem hadniak
Kotkomhoz leuath adnak

Maga maszab egy bora
fel zörzöttem mankoma
de az szinik nagy hadnoma
muth nem ulogh farasomra

Le labamath kistolom
muth mankomba keltam
muth pulst allatok egy Emböoth
wofom el kij nyith egy lögöth

Wgy in ul kij ballajok
parlak modra isygyargol
afukij lathyal keni bannjak
Sak Chudaniath wigagyak

Rukij in alth. Jgyam
Eukij Kaffvob hgyon
hukon krom mrogh kulljon
hajak hgyyful hgyon

Feltek főtisztoságunk
Könyvtár asafok legyünk
Könyvek hasznos legyön
Hatalyok firtos böske legyön
Firtos firtos völygünk

Enyém nagy vörösfűz

BATTHÁNY ME 10 19
LEVÉLTÁR KÖRMENY

vagyón olj firtosalmam

legy magh vörösfűz in talam

Mert gamsjath manlennak

firtosum firtos firtosnak

magh laltja ha talalam

firtos böske legytem

En agyamban vadakok

löt vadakath in fogok

hat labukath firtosok

afon in in in örmendök

En agyamban vadakok

ha kronj kamath halljatosok

firtosum vörösfűz

löt vörösfűz firtos böske

Al Fűrész Zingstien

Al notájath Zingstien

1888 fűrész is bevált,

kiváló munkájath

Offen latta fűrész

is két hét maghastjával

is is olyan fűrész

vizsgáló fűrész

Vedegh Offen nagy tanjath

Szendrói gallyában

És fűrész munkájath

vagy nagy kor agyában

BATTYHÁNYI HEGEDŐS
LEVÉLTÁR KÖRME

Az énekmondó saját maga nyomorúságain gúnyolódik, tréfás célzásokkal szólítja fel hallgatóságát adakozásra, az őt kinevelőkre mulatságosan kiforgatott átkokat szór. Ezek a három ismert „hegedős ének”-kel azonos tartalmi mozzanatok azt sejtetik, hogy ezt a műfajt a néphez közelebb álló, alacsonyabb sorsú énekmondók művelték. Az ének formai sajátosságai is erre engednek következtetni. Az énekmondó a XVI. században elég ritka, népies jellegű hetest (4., 3.) használja.⁶ Néhol egészen kitűnő ritmust ad:

Az inöket zengettem,
Az nótáját pengettem,
Issza Bebek jó borát,
Törölgeti tarkóját.

A verssorok majd egyötöde azonban (72 sorból 14) 8, sőt 9 szótagos. Szövegromlás vagy másolási hiba itt nehezen feltételezhető. Azt kell gondolnunk, hogy a Vargyas Lajos által korábban nevezett szabad szótagszámú sorokkal van dolgunk.⁷ Figyelemreméltó az is, hogy a versszerző párosrímeket alkalmaz, ami a XVI. század műköltői gyakorlatában szinte alig fordul elő.

ECKHARDT SÁNDOR:

EGY SZERELMESVERS-FOGALMAZVÁNY A XVII. SZÁZAD ELEJÉRŐL.

A Zichy-levéltár anyagában több XVII. század elejéről származó ének és egyéb töredék között őriznek egy szerelmes verset (fasc. 486), mely a maga nemében elég ritka jelenség a magyar irodalom régi korában. A versíró ugyanis ezen a papírlapon fogalmazta, s. mitgatta, javítgatta udvarlásra szánt versét. Ha a kétes hitelű *Szabács viadalát* nem számítottuk, csak Balassi Bálintnak legújában felfedezett sajátkezű versszemelvényeit idézhetjük, mint hasonló esetet, mert itt is a költő saját kéziratán módosítja első fogalmazását.

Versünk keltezésére nézve egy felső dátumunk van: A papír hátlapján ugyanis ez olvasható: „Az katonnakban ket ket louas körnöllem legen mindenkor ha ualamiert Hirtelen ke'letik h'u'atha'ffam oda kmeteket.” s utána az összehajtott ívre írt dátum: 1632. A megjegyzést ugyanaz a kéz írta a papírlapra, melytől a vers származik. Ebből mindenesetre annyit lehet következtetni, hogy valami parancsnokló vitéz volt a szerző és hogy 1632 előtt írhatta. A Zichy-levéltárnak ebből a korból származó anyagában a Melith, Telegdy, Csapy, Várday, Kisserjény családok levelei alkotják a törzsanyagot, tehát a szerzőt ezek tagjai között lehet sejtetni. Szokoly Miklósné Telegdy Kata verselő hajlamáról már eddig is tudtunk (ld. *Irodalomtörténet* 1930, 96. és tölem: Két vitéz nemesúr Telegdy Pál és János levelezése, 1914, 195.). És érdekes, hogy az ismeretlen szerzőjű szerelmes vers ritmusa egyezik a Telegdy Kata verses levelében rögtönzött vers ritmusával, mely még 1596 előtt keletkezett.

A Balassit követő évtizedekben már több szerelmes versíró bukkan fel Rimayn kívül; így a Vásárhelyi Daloskönyv egyes darabjainak ismeretlen szerzői.

A kor divatos udvarló stílusának hatását érezzük a mi darabunkban is, különösen mikor a költő a szerelmes valami kedves madárral azonosítja (vö. pl. Balassi János énekét, B. B. összes m. I. 147.), szárnya csattogását, nyelve hangját (énekét) és csattogását emlegeti, majd kalitkába helyezi.

Közlésünkben dőlt betűvel szedtük a betoldott szavakat és sorokat, ugyancsak dőlt betűvel, de zárjelben, a kihúzott részeket. De a szerző több ízben, pl. az utolsó előtti sorban, meghagyott fölösleges, át nem húzott szavakat.

⁶ Horváth János: Rendszeres magyar verstan. Bp., 1951. 29–30. l.

⁷ Vargyas Lajos: A magyar vers ritmusa. Bp., 1952. 135., 213. l.